

УДК 812.161.2

Козлігіна О. І.,
аспірант кафедри української філології
Кримського гуманітарного університету
(м. Ялта)

“Переклади з давньоєгипетської” Лесі Українки: європейське бачення міфоорієнтального універсуму

*Виконано на кафедрі української філології
Кримського гуманітарного університету*

Стаття розкриває значення перекладу Лесі Українки “Ліричних пісень Давнього Єгипту” у сфері єгипетського модусу в творчості письменниці. Дилемі оригінальності перекладу трактовано у світлі “перевтілення” образотворчого механізму поетичного циклу. Фіксовано національний аспект інтерпретативного поля творів. Піддається аналізу відкритість авторської рецепції Лесі Українки, певний ступінь взаємної адсорбції української і єгипетської культур у художньому тексті розглянутого перекладу.

Ключові слова: переклад, універсум, творчість, поетичний цикл, культура.

Козлігіна Е. И. “Переводы с древнеегипетского” Леси Украинки: европейское видение мифоориентального универсума. Стаття розкриває значення перекладу Лесі Українки “Ліричних пісень Давнього Єгипту” в сфері єгипетського модусу в творчості письменниці. Дилемма оригінальності перекладу трактується в світлі “перевтілення” образотворчого механізму поетичного циклу. Фіксується національний аспект інтерпретативного поля творчості. Аналізується відкритість авторської рецепції Лесі Українки, визначена ступінь взаємної адсорбції української і єгипетської культур в художественному тексті розглянутого перекладу.

Ключевые слова: переклад, універсум, творчість, поетичний цикл, культура.

Kozlitina E. I. “Translations from Ancient Egyptian” of Lesya Ukrainka: European Vision of Mythooriental Universal. The article exposes the value of Lesya Ukrainka’s translation of “Lyric Songs of Ancient Egypt” in the field of authoress’ works’ Egyptian modus. The dilemma of translation’s originality is interpreted in the light of “reincarnation” of imagemaking mechanism of poetic

cycle. The national aspect of authoress' works' interpretative field is fixed in the article. The openness of Lesya Ukrainka's authorial reception, the certain degree of the mutual adsorption of the Ukrainian and Egyptian cultures in the artistic text are analysed on the material of the considered translation.

Key words: translation, universal, creation, poetical cycle, culture.

Постановка проблеми. Надбання давньоєгипетської культури обертаються у сфері не тільки цивілізаційних досягнень, а "ідей та міфів, що постали з текстів, а не з емпіричної дійсності" [5, 109], тому творчі генії повсякчас звертались до теми Єгипту як до вдячного матеріалу для філософсько-естетичних роздумів. Історію зв'язку Єгипту з Україною простежуємо в екскурсі становлення відношень, рецептивному аспекті пізнання європейською культурою арабської. Паломництво до Єгипту українців фіксоване прибуттям до серця Арабського Сходу ігумена Даниїла. Традиція мандрів єгипетською землею, розпочата ним, у XVIII столітті набула характеру наукової когезії: згадаймо працю Василя Григоровича-Барського, який тричі відвідав багату країну фараонів і пірамід. Переписана від руки, рукопис "Пешеходца Василия Григоровича-Барского-Плаки-Албова, уроженца Киевского, монаха антиохийского, путешествие к святым местам, в Европе, Азии и Африке находящимся, предпринятое в 1723 и оконченное в 1747 году, им самим писанное" тривалий період витримував перевидання, фактично був єдиним зразком наукової єгиптології. Розвиток в Україні арабістики за таких умов не було забезпечено, хоча Європа вже пильнувала тему Єгипту. Різні рівні засвоєння знання про загадкове місто прочитуються і в ракурсі творчої інтерпретації писемних пам'яток. Єгипетський модус в творчості Лесі Українки позначений апеляцією до художнього тексту як до функціональної одиниці культурного контакту і дозволяє оцінити можливість співіснування їх у якісному еквіваленті. Ю. Лотман зауважив, що літературний текст можна розуміти як складову певного штучного інтелекту, в якому задіяні і культура, і авторська суб'єктивна ідея. Коли західна цивілізація

етикається зі східною як з партнером, який є включеним у ціле під назвою "світова культура", в такому випадку цивілізація переказує незвичайні для неї тексти за допомогою метамов своєї філософії і науки. І тексти набувають характеру ірреальності. Індивідуальність кодів літературного тексту входить також до системи синтезу культурних сфер [3, 588].

Виклад основного матеріалу. Художня спадщина Лесі Українки має зв'язок з цілими пластами світової культури, комунікує з літературами Сходу і Заходу. Письменниця осмислила текстуальні джерела єгипетської культури крізь призму аристократичної аксіологічної образної параболи: міфопоетика єгипетських реалій трансформується в її роботах у цілісний образотворчий механізм.

Птахотеп, вельможа Давнього Єгипту, зауважував, що дорогоцінне слово можна шукати у вигляді ізмарагду, в той час як воно знаходиться в долонях рабині, яка меле зерно. Образно кажучи, вся східна культура у погляді Заходу була до недавніх часів таким "зерном у руках рабині". Єгипетська література прожила довше життя, ніж могутня єгипетська держава, за законами пам'яті культури передавши коди у майбуття. Різноманітність, варіативність тематики і образотворчого світу давньоєгипетської літератури спонукали до інтелектуальної інтерпретації її архетипів. О. Огнєва кваліфікує єгипетську іпостась Сходу у творчості Лесі Українки як "змінену у часі" [4, 5], тому особливо актуальним є не тільки "атрибутивне перепрочитання" циклу "Ліричні пісні Давнього Єгипту", на якому наголошував Г. Аврахов, а і з'ясування ефекту "перевтілення" однієї мови в іншу, феномен літературної дифузії. Складна дилема перекладу і оригінальної творчості ставить інтерпретаторів "Ліричних пісень Давнього Єгипту" у літературному доробку Лесі Українки перед вибором: або давати оцінку поетичному циклу, як витонченому взірцеві лірики, "виконаної" письменницею, або у руслі глибинного герменевтичного змісту творів. Безумовно, що знайомство із пам'ятниками єгипетської культури спонукало Лесю Українку

до роботи над власноручними перекладами. Переклад “Ліричних пісень Давнього Єгипту” існує у полісемічному єгипетському модусі творчості Лесі Українки, як невід’ємний складник творчої рецепції письменницею арабської цивілізації. Культурно-комунікативна концептуальність творів Лесі Українки, написаних за єгипетською тематикою, полягає в рецепції орієнтального і окцидентального світів насамперед у художньому тексті, у їх міфологічній і загально-цивілізаційній спорідненості і неможливості ізольованого існування. У поетичному космосі художника існують і взаємодіють архаїчні міфологеми, які поєднуються з трансформованими часом міфологічними мотивами, і письменниця у поліфункціональних міфологемах на рецептивному рівні авторського “Я” реалізує цілу низку мотивів. Переклад давньоєгипетської лірики додає до єгипетського модусу у творчості Лесі Українки кшталт “перевтіленої” образної системи: ритуальність і символіка давньоєгипетської поезії письменниця про артикулювала у ключі ліричної традиції української літератури.

Споріднений із грою у бісер, про яку писав Г. Гессе, переклад як вид творчої діяльності вимагає конгеніального відчуття змісту і форми, досконалого володіння емотивним змістом тексту. Класика перекладу спирається передусім на поняття “адекватності”, і йдеться не лише про збіг “часу” мови. Уникнувши канонічності, Леся Українка зробила переклад смислової сторони знакових образів ліричних пісень Давнього Єгипту. Розгляд перекладної області її творчості розкриває перспективу авторського вибору письменниці у сфері образотворчих структур, принципів оперування субстанцією символічної мови. представляє значний інтерес для дослідників, бо ця нова іпостась Лесі Українки здатна відкрити нові грані в її творчій особистості і знайти додаткові коди до її власної творчої спадщини. Г. Аврахов називає “Ліричні пісні Давнього Єгипту” роботою генія, яка “випромінює потужність мистецько-винахідливої енергії, грайливу, мов би на показ, ритмометричну, строфічну багатолікість, гармонію стилів”.

Категоричний висновок дослідника вражає: "...цикл «Ліричні пісні Давнього Єгипту» приналежний до оригінальної лірики нашого генія, і має друкуватися у всіх виданнях, згідно авторському податуванню авторського манускрипту" [1].

У передмові до перекладів з давньоєгипетської письменниці наголошує на тому, що "пісні, подані тут не фантазія і не наслідування. Се справжні твори..." [6, 300]. Для поетеси суттєвим було вказати на джерело, яким вона користувалася. Леся Українка не претендувала на переклад з оригіналів, бо скоріше за все не тільки незнання мови, а й власна зацікавленість в "українській інтерпретації" спонукали її взяти за першоджерело німецький варіант А. Відемана (A. Widemann. Die Unterhaltung – Litteratur der alten Aegypter. Leipzig. 1903).

Окрім важкої роботи – інтуїтивно відчувати єгипетську струну у чужомовному перекладі – Леся Українка поставила за мету повернути твори Давнього Єгипту з прозової форми, яку зробив професор Відеман, до первинної, поетичної. Письменниця вмотивувала це так: "Зроблено це тому, що коли однаково т о ч н о г о перекладу дати не можна, не будши єгиптологом, і коли ритміка єгипетського вірша та й сама вимова єгипетських слів нікому не відома..., то залишалося єдино можливим перекладати не букву, а дух первотвору. Дух же той, гадаю, не можна було б передати, перекладаючи пісню не піснею, а прозаїчним переказом, – не можна собі уявити ніякої пісні в такій формі" [там само]. Всього у творчій спадщині поетеси репрезентовано тринадцять перекладів, зроблених 1910 року, під час першої подорожі до Єгипту. Відомі переклади, зроблені російськими перекладачами-поетами Г. Ахматовою і В. Потаповою. Деякі поезії, обрані Лесею Українкою, дублюються у російському варіанті. Наприклад: "Ой, далеко до берега того...", (Уривок), "Ох, якби я був при милій негрятянкою тією...", "Так любов до тебе всю мене проймає...", "Ой, ляжу я посеред осади...", "Напис на стовпі (Хвала царівні)". Але переклади поетеси

унікальні, бо “ритм рідної нашої пісні самохіть пристає до того тричі тисячолітнього змісту... Хотілося показати хоч так сі зразки ясної, радісної поезії великого загадкового народу... все ж десь бралася сила не закривати очей на радощі світа й життя; може, тому сей народ прожив так довго!.. власне, н а р о д н а душа могла зродити ці співи, прості, не штучні і щирі, хоч не позбавлені майстерності в вислові” [6, 301]. Т.Гаврилів у науковій студії “Текст між культурами” звертається до драйву неперекладності і специфіки поезії, як об’єкту перекладу: “Щодо поезії, я радше теж схильний думати про її неперекладність і про потребу її перекладати, усвідомлюючи цю апіорну неперекладність. Її неперекладність постає з її сутності: поезія – найстиглиший прояв буття мови і буття світу в мові. Я схильюся до погляду, що у справі перекладання поезії може йтися лише про конгеніальний переклад, про співтворчість. Такий погляд не заперечує слушності позиції універсалістів, мовних раціоналістів, а навпаки, здається мені, підтверджує її. Єдність логосу і змінність лінгви власне уможлиблює конгеніальний переклад” [2, 24]. Твердження дослідника залишає певну вірогідність, з якою можна опрацювати лірику, проте корекція на інший культурний універсум видається необхідною умовою задля ліквідації ризику асиметрії текстів. Вибір Лесі Українки впав на любовну лірику. Скоріш за все, поетеса уникнула теми міфу як найбільш наголошеної в єгипетській літературі. Її метою став не максимально точний літературний переклад, а насамперед звернений до українського співзвуччя. Поезії, перекладені Лесею Українкою, зважаючи на їх яскраво виражену українську вмотивованість, залишаються цінним надбанням української літератури, бо виконують важливу місію: вони передають орієнтальну культуру, атмосферу східної цивілізації у доступній і експресивній формі. Романтична атмосфера епохи оперувала у регістрі такого людського буття, в якому митцю відведено культуротворча роль. Поетеса активно використовує суто українські

літературні реалії, такі як “серденько”, “криниця”, “моя миленька”, “цілування-милування”, “голубоньку білий”, “дівонька”, “журитися”, традиційно український зачин “Ой...” і т.п. Леся Українка перекладає поезії у фольклорному ключі, дотримуючись естетичних закономірностей української народної пісні. Зокрема, характерне для української пісенності використання зменшеної форми іменника, стирає грань між двома культурами – єгипетською і українською. Найближчим до актуальної тематики єгипетських творів Лесі Українки є одинадцята поезія-переклад, за зауваженням самої поетеси “спів, що вибито на храмі нагробнім покійного царя Антефа, що стоїть там перед співцем з арфою” [6, 305]. Саме в цій поезії з’являються імена єгипетських богів, і у контексті вже проаналізованої у попередніх пунктах інформації це цілком зрозуміло. Поетеса ретельно добирає лексеми, які дозволяють навіть некомпетентному читачеві зорієнтуватись у численних згадках про знамениті божества Давнього Єгипту – Імхотеп, Гордудуф, Осіріс та ін. Тема вічності людини, людської цивілізації і її витворів, особливо мистецьких, постає домінантою в “співі”:

*Єсть же то Доброго Владаря наказ, хороша встановва,
щоб наше тіло людськеє зникало із часом минуцим,
іншії ж речі величні тривали від літ предковічних [там
само].*

Актуальним у поезії є мотив рівності людей перед смертю: “...ніхто ж, одійшовши туди, ще назад не вертався”. Невблаганність людського життя і її кінця – чи не найвиразніший східний мотив, майстерно підкреслений поетесою, а відтак цей переклад за своїм потенціалом можна вважати ескізом художньої рецепції всієї східної культури.

Висновки. Леся Українка бажала досягти головної мети, щоб “прадавні пісні промовляли до душі новітньому читачеві” [6, 300]. Втім бачимо величезну роль Лесі Українки у світовій і тим більше в українській літературі. Її переклади з єгипетської літератури стали цінним надбанням красного мистецтва, бо

саме ними, як сходами, був прокладений шлях до пізнання орієнтальної культури, мистецтва для українських дослідників і читачів.

Література

1. Аврахов Г. Ліричні пісні Давнього Єгипту : переклад чи оригінальна творчість? <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1853.html>
2. Гаврилів Тимофій. Текст між культурами. Перекладознавчі студії / Тимофій Гаврилів. – К. : Критика, 2005. – 200 с.
3. Лотман Ю.М. Семиосфера / Лотман Ю.М. – СПб. : “Искусство – СПб”, 2004. – 704 с.
4. Огнева О. Східні стежини Лесі Українка (Статті та матеріали) / Олена Огнева. – Луцьк: Волинська книга, 2007. – 236 с.
5. Саїд Едвард В. Орієнталізм / Едвард Ваді Саїд; [пер.з англ. В.Шовкун]. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 511 с.
6. Українка Леся. Твори в десяти томах / Леся Українка. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – т. 2. – С. 300–306.